

En svensk i Mörkrets Hjärta

av Tomas Karlsson

En posthistoriskt intressant försändelse blir mera intressant om den kan sättas in i ett historiskt sammanhang. Den här artikeln handlar om två brevkort skickade till Sverige från Kongofristaten 1897 respektive Lado 1898. Vad hände i Kongofristaten under 1890-talet? Var låg Lado? Vad gjorde en svensk militär i Mörkrets Hjärta?

Kongofristaten

Kongofristaten bildades 1885 som en självständig stat med Belgiens kung Leopold II som statsöverhuvud. Leopold hade gjort ett gott diplomatiskt hantverk för att få övriga kolonialmakter att godkänna statsbildningen. Bland annat garanterades frihandel. Geografiskt utgörs området av Kongoflodens avrinningsområde och det motsvaras idag i stort sett av Kongo-Kinshasa. För att förstå områdets koloniala historia är det viktigt att ha med sig att Kongofloden inte är seglingsbar från kusten till Léopoldville (dagens Kinshasa). Från Léopoldville är floden seglingsbar inåt landet, vilket historiskt har skapat ett geografiskt område med goda förutsättningar för kommunikation över stora områden. Att Kongofloden inte är seglingsbar från kusten är orsaken till att inlandet koloniserades sent. År 1898 öppnades järnvägen mellan Matadi vid kusten och Léopoldville, vilket förbättrade tillgängligheten till det inre av Kongo.

Intentionen med Kongofristaten var till en början, i alla fall på papperet, att sprida civilisation till och bedriva handel i centrala Afrika. Kongofristaten fick snart ekonomiska

TOMAS KARLSSON är född i Vetlanda 1968. Han är civilingenjör med examen från Chalmers och arbetar i IT-branschen i Stockholm. Tomas har även läst två terminer historia vid Stockholms Universitet. Han har publicerat posthistoriska artiklar om brevkort i *Aktuellt om Posthistoria* och är aktiv utställare.

problem och Leopold inledde en rovdrift på både naturresurser och invånare. Naturresurserna var elfenben och gummi och befolkningen utnyttjades hänsynslöst, framför allt för att utvinna gummi. Det som från början beskrevs som ett humanitärt projekt utvecklades snabbt till något helt annat. Det som hände i Kongofristaten runt sekelskiftet 1900 är ett av världshistoriens stora brott mot mänskligheten och bland det mest fruktansvärda som hände under hela den koloniala epoken. Dödssiffror på 10 miljoner under perioden 1885 till 1908 nämns i de historiska källorna. Folkmord eller inte? Det är en diskussion som fortfarande sysselsätter professionella historiker.

Omkring år 1900 uppmärksammades grymheterna i Kongofristaten internationellt. Tidigt ute var Joseph Conrad med sin kortroman "Mörkrets hjärta" som publicerades i tidskriften *Blackwood's Magazine* 1899 och som bok 1902. Den är fortfarande läsvärd. De internationella reaktionerna blev kraftiga och efter starka påtryckningar tog Belgien ansvar som kolonialmakt efter ett beslut i parlamentet den 18 oktober 1908. Leopold

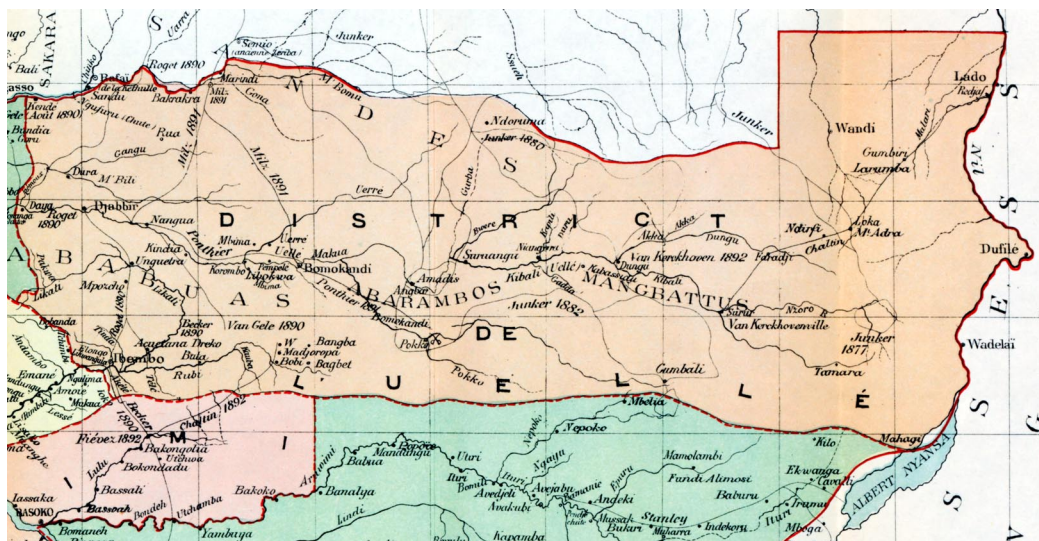

Kongofristaten 1898 (Boulger).

Enklaven Lado

II disponerade inte längre Kongofristaten som sin privata egendom. Adam Hochschilds bok "Kung Leopolds vålnad" är en modern historieskrivning om Kongofristaten och kolonin Belgiska Kongo. För den som vill läsa mera om Kongo från Kongofristaten fram till nutid så rekommenderar jag varmt David van Reybrocks bok "Kongo: En historia". van Reybroeck är kulturhistoriker och arkeolog och hans skildring av Kongo är mera personlig och mycket fascinerande läsning.

Lado är ett område i Centralafrika som återfinns norr om Albertsjön längs Vita Nilens västra strand. Under 1800-talets sista årtionden hade Kongofristaten, Storbritannien och Frankrike intressen i området. Frankrike ville ha en förbindelse mellan sina västafrikanska kolonier och Indiska Oceanen. Storbritannien var intresserat av att skydda sina intressen i Egypten och Sudan från anfall söderifrån. Kongofristaten hade intresse av att disponera territorium vid Nilen för att förenkla transporterna till de nordöstra delarna av lan-

Nordöstra delen av Kongofristaten med Lado (Boulger). Orterna M'Biema, Bomokandi och Loka omnämns i texten.

det. Transporter från kusten, via Léopoldville och Kongofloden var mycket besvärliga. Samtidigt så fanns det en rätt att segla på de stora floderna på samma sätt som på världshaven. Att använda Nilen för transporter till nordöstra Kongofristaten skulle vara en stor fördel.

Storbritannien och framför allt Cecil Rhodes drömde om att bygga en nord-sydlig järnväg genom Afrika från Kairo till Kap. Det saknades dock en länk i kedjan av kolonier för att hela järnvägen skulle kunna gå genom brittiskkontrollerat territorium. En av flera tänkbara lösningar var dra järnvägen i en korridor genom den östra delen av Kongofristaten. Kongofristatens och Storbritanniens intressen öppnade för byteshandel i sann kolonial anda. En överenskommelse mellan Storbritannien och Kongofristaten signerades den 12 maj 1894. Storbritannien fick rätt till en korridor för att dra järnvägen genom östra Kongofristaten och Kongofristaten fick en enklav – Lado – utmed Nilen. Lado skulle disponeras under Leopold II:s regeringstid.

När avtalet med Storbritannien undertecknades 1894 hade Kongofristaten ingen som helst möjlighet att utöva faktisk kontroll över Lado. Området ingick i en fristående muslimsk statsbildning som inte var

underställd någon av kolonialmakterna. Först 1896 gjordes en seriös ansträngning att ta kontroll över området och den 17 februari 1897 brukar räknas som det datum då man faktiskt tog kontroll över Lado. Den dagen vann en expedition under ledning av Louis Napoléon Chaltin två avgörande sammandrabbningar. Samma månad som Chaltin tog kontrollen över Lado anlände Erik Fredelius, huvudpersonen i den här artikeln, till Kongofristatens huvudstad Boma. För en detaljerad historieskrivning över Lado rekommenderas praktverket ”Postal History of the Enclave Lado” av Patrick Maselis, Vincent Schoubrechts och Léo Tavano. För en kort introduktion på svenska rekommenderar jag varmt Gustaf Ankarcronas artikel ”Lado - om postförbindelser i Afrika från en svunnen tid” som har publicerats i *Filatelisten*.

Leopold II dog i december 1909 och 1910 återgick Lado till Storbritannien som en del av det anglo-egyptiska Sudan. Delar av södra Lado överfördes senare till Uganda, även det under brittisk kontroll. Lado återfinns inte på moderna kartor och en sökning på Google Maps är resultatlös. Den som vill se en satellitbild över området på en modern karta ska titta väster om Vita Nilen söder om Sydsudans huvudstad Juba.

Brevkortet från Lado till Sverige

Brevkortet som är startpunkten för den här artikeln är daterat ”Poste de Mont Loka”, en av de militära posteringarna i Lado, den 1 maj 1898. Eftersom Lado arrenderades av Storbritannien så fanns det inte någon officiell postgång. Fram till april 1900 skickades post med kurir längs bifloden Uele och Kongofloden västerut till kusten. Det första postkontoret längs ruten var före april 1898 Bumba vid Kongofloden och därefter Ibembo vid Itimbiri, en biflod till Kongofloden. Brevkortet har följande stämplat och läsbara dateringar:

- Avsändarens datering från Poste du Mont Loka 1/5 1898.
- Ibembo.
- Léopoldville.
- Boma.
- Boma Carte Incomplete.
- Sassnitz-Trelleborg 26/8 1898.

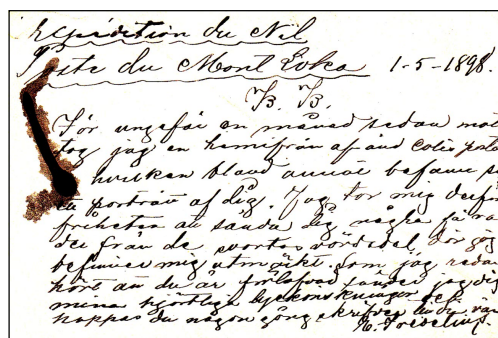
Tiden för att transportera post från Lado till Ibembo var, baserat på kända försändelser, i genomsnitt 55 dagar (Gudenkauf, sid. 38). Sträckan var över 1.200 km genom land som saknade vägar. Att brevkortet behövde närmare fyra månader på sig att nå adressaten i Sverige var alltså normalt. Stämpelein ”Boma Carte Incomplete” slogs på dubbla brevkort som hade delats av avsändaren, antingen på frågekort som inte hade vidhängande svarskort eller på svarskort som användes som enkla brevkort. Syftet var att undvika reklamationer från adressater som annars hade saknat svarskortet. Brevkortets text lyder in sin helhet:

Expédition du Nil,
Poste du Mont Loka, 1-5-1898.
B. B.

För ungefär en månad sedan mottog jag en hemifrån afsänd colis postal i hvilken bland annat befann sig ett porträtt af dig. Jag tar mig därför friheten att sända dig några få rader från de svartas värdsdel där jag befinner mig utmärkt. Som jag redan hört att du är förlofvad sänder jag dig mina hjärtliga lyckönskningar. Hoppas att du någon gång skrifer till din vän.

Hälsningsfrasen ”B. B.” ska tolkas ”bäste bror” (eller möjligen ”bäste broder”). ”Colis postal” är franska för postpaket. Det är bara att beklaga att paketavin inte finns bevarad.

Tack vare en förteckning över européer som arbetade i Lado så vet vi att Erik Fredelius var stationerad i Mont Loka i maj 1898 (Maselis et al., sid. 373).

Fram- och baksida på brevkortet daterat Poste du Mont Loka, enklaven Lado, den 1 maj 1898.

I Erik Fredelius fotspår

Brevkortet från Lado 1898 är alltså skrivet av Erik Fredelius. Tack vare utgivna brev och anteckningar från en annan Kongoresenär, Johan Åstrand, kan vi följa Fredelius i fotspåren (Åstrand, sid. 11, 16-18, 23, 45-46, 60). Åstrands korrespondens från Kongofristaten och Lado till en broder har bevarats i släkten och gavs ut i bokform 2015 (Åstrand).

Åstrand var underofficer vid Norra Skånska infanteriregementet. Han värvades till Kongofristatens väpnade styrkor 1896 och tjänstgjorde i flera omgångar till 1911. Det är en anmärkningsvärt lång tjänstgöring då dödligheten bland européer i Kongo var hög.

När han åkte första gången hade han gått i konkurs och låg i skilsmässa, så möjligen var tjänstgöringen en anledning att lämna Sverige.

Åstrand och Fredelius lämnade Sverige i december 1896 för att via Belgien åka till Kongofristaten för att tjänstgöra i landets väpnade styrkor: *Force Publique*. Detta föranledde en notis i *Landskronaposten* den 10 december 1896:

Till Kongo. Sergeanten vid Norra Skånska Infanteriregementet J. Åstrand afreser idag till Kongo, der han erhållit anställning i Kongostatens tjenst. Hr. Åstrand lär vara den förste svenske underofficeren, hvilken erhållit tjänstledighet för att ingå i utländsk krigstjenst. Han har erhållit en vapenbroder och reskamrat i förra officersaspiranten vid Vendes Artilleriregemente, E. Fredelius.

I februari 1897 ankom de till Kongofristatens huvudstad Boma. I juli 1897 meddelar Åstrand i ett brev att han inte vet var Fredelius är, mer än att han tillsammans med en dansk löjtnant ”äro stadda på resa mot öfre Nilen”, alltså Lado.

I ett brev daterat i Abakuwi den 1 november 1897 berättar Åstrand om en expedition som har skickats mot nordost för att nå Nilen och ta kontrollen över Lado. Det är troligt att Fredelius är med i den expeditionen för vi vet att Fredelius befinner sig i Mont Loka i Lado i september 1898 (Jensen-Tusch, sid. 551). I april 1898 är även Åstrand på resa mot Nilen ”genom trakter som ännu ej varit genomvandrade af någon hvit man”. Han räknar med att vara framme i Lado tre månader senare. Hösten 1899 ska Åstrand åka hem till Sverige efter att ha tjänstgjort tre år i *Force Publique*. Han berättar om detta i en senare utgiven anteckning. På sin resa hemåt passerar han åter Lado och hittar Fredelius grav. Fredelius hade avlidit i april 1899.

Av de sju skandinavier som avreste från Antwerpen den 6 januari 1897 var fem döda, skriver Åstrand i ett brev. Han hade planerat att resa hem tillsammans med en löjtnant Nielsen. I nästa brev skriver Åstrand att Nielsen försvunnit under en rekognoscering längs Nilen. Åstrand var den ende i sällskapet som

reste hem efter tre års tjänstgöring i Kongofristaten och Lado (Åstrand, sid. 60-62).

Tack vare Åstrands brev och anteckningar kan vi få några korta glimtar av Fredelius som person. Det framgår att Fredelius var en 20-årig yngling som hade hoppat av officersutbildningen på Karlberg för att söka lyckan i Kongofristaten. Han beskrivs som en vildhjärna och äventyrslysten vikingayngling, men också som en energisk och praktisk pojke med hjärtat på rätta stället.

Svensk Sergent E. J. Fredelius.
† i Ladó 17/4 1899.

Erik Fredelius (Jensen-Tusch, sid. 571). Erik Joel Fredelius var älsste son till stadsläkaren Lars Fredelius i Västervik och hans hustru Sigrid Mörck. Erik Fredelius hade fem syskon, alla yngre.

I min samling har jag ytterligare ett brev-kort skrivet av Fredelius. Det är daterat M'Bima den 9 juni 1897. Texten lyder i sin helhet:

M'Bima den 9 Juni 1897

Ehuru jag ej längre än sedan i förrgår afsände bref från föregående post belägen endast 4 timmars marsch härifrån sänder dock äfven härifrån några ord. Vi stanna här dagen öfver, och gå sedan i pirog till Bomokandi. I förrgår kväll äfvensom igår hade jag en liten feber,

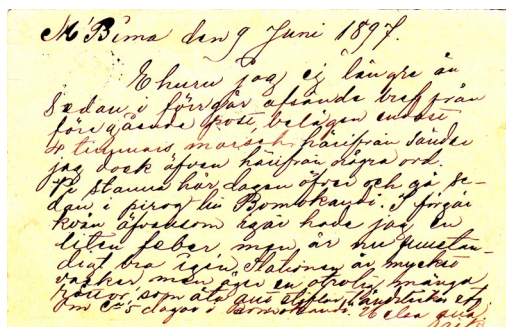
men är nu fullständigt bra igen. Stationen är mycket vacker, men äger en otreflig mängd råttor som äta allt stöflar, tändstickor etc. Om ca. 5 dagar i Bomokandi.

Helsa alla.

Erik

En pirog är en typ av kanot som användes för transporter på Kongofloden. Bomokandi var en postering utmed floden Uele och M'Bima avser troligen posteringen Bima som ligger vid Uele väster om Bomokandi (Gudenkauf, sid. 18). Kortet bekräftar Åstrand's vaga aningar om var Fredelius befann sig sommaren 1897. Brevkortet har följande stämpelar och läsbara dateringar:

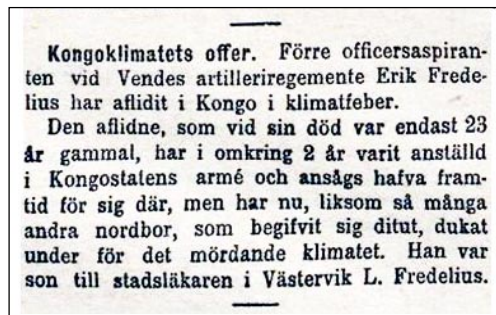
- Avsändarens datering från M'Bima 9/7 1897.
- Bumba.
- Léopoldville 3/8 1897.
- Boma.
- Lissabon 10/9 1897.
- Västervik 14/9 1897.

Fram- och baksida på brevkortet daterat M'Bima den 9 juni 1897.

Sammanfattning

Med hjälp av två brevkort som har bevarats kan vi få en liten inblick i Erik Fredelius' resa genom Kongofristaten och Lado under 1897 och 1898. Med hjälp av de publicerade breven från Åstrand kan vi även få lite en liten uppfattning om personen Erik Fredelius. Det som inte framgår av Fredelius' korta texter på brevkorten är om, och i så fall i vilken omfattning, han deltog i förtrycket av ursprungsbefolkningen. Han kanske inte tyckte att det var något att berätta om hem? Åstrand antyder också att post till Europa censurerades. Generellt så gäller även att militärer inte berättar om militära operationer i brev hem, framför allt inte om det framställer den egna arbetsgivaren på ett ofördelaktigt sätt. Det som vi vet med säkerhet är att Fredelius' äventyr i Kongofristaten och Lado kostade honom livet.

Svenska Dagbladet den 12 juli 1899.

Fotnot

För den som är intresserad av att bokstavligen följa i Erik Fredelius fotspår finns bara ett råd: gör inte det. På grund av säkerhetsläget avråder svenska utrikesdepartementet från alla resor till aktuella delar av östra Kongo-Kinshasa (som officiellt heter Demokratiska Republiken Kongo) och Sydsudan. I Sydsudan anses säkerhetsläget så allvarligt att UD uppmanar svenska medborgare att lämna landet. (Information från UD:s hemsida i augusti 2017.)

Referenser

Ankarcrona, Gustaf,

Lado – om postförbindelser i Afrika från en svunnen tid. *Filatelisten*, 5. 2012.

Boulger, Demetrius C.,

The Congo State, or, The Growth of Civilization in Central Africa, London 1898.

Conrad, Joseph,

Mörkrets hjärta, Göteborg 2008.

Gudenkauf, Abbé G.,

Belgian Congo. Postal History of the Lado Enclave 1897-1910, Newbury 1986.

Hochschild, Adam,

Kung Leopolds vålnad, Stockholm 2009.

Jenssen-Tusch, Harald,

Skandinaver i Congo, norske, og danske mænds og kvinders virksomhed i den uafhængige Congostat, Köpenhamn 1902-1905.

Maselis, Patrick, Schoubrechts, Vincent, och Tavano, Léo,

Postal History of the Enclave Lado, Monaco 2009.

van Reybrouck, David,

Kongo. En historia, Stockholm 2012.

Åstrand, Nils-Erik,

Soldat i Kongostatens armé 1897–1908, 2015.

